

Més enllà de la desafecció: ciutadans i governs imperfectes com a ideal

JOAN RODRÍGUEZ

Professor de Ciència Política de la Universitat Autònoma de Barcelona

El malestar de la democràcia

Víctor Pérez-Díaz

Barcelona: Ed. Crítica, 2008

Des de fa uns anys, a Catalunya s'ha convertit en un lloc comú l'apel·lació al malestar i el desànim existents en alguns sectors tant de l'opinió pública com de l'opinió publicada, i que alguns han personificat en la figura del "català emprenyat". Aquest sentiment col·lectiu es pot explicar, en bona mesura, pels canvis polítics que han tingut lloc durant aquesta dècada a la política catalana, i que han obert pas a un sentiment de nostàlgia i frustració entre en les bases socials del nacionalisme així com entre alguns dels votants dels partits que governen actualment. A mesura, però, que aquestes circumstàncies van quedant enrere, es percep millor l'existència d'un patró comú entre l'estat d'ànim de la política catalana i la insatisfacció existent que es manifesta a altres democràcies liberals del nostre entorn. Per tal d'entendre aquest patró, l'insigne sociòleg Víctor Pérez-Díaz presenta, en el seu darrer llibre, una diagnosi sobre el que anomena "el malestar de la democràcia", relacionat amb la insatisfacció per part de governants i ciutadans respecte el funcionament dels nostres sistemes democràtics.

Defugint el dramatisme analític i la gesticulació predictiva pròpia d'alguns assagistes, Pérez-Díaz s'adreça directament al problema central que vol plantejar: les democràcies occidentals experimenten des de fa temps una doble crisi, existencial i de representació. D'una banda, una crisi existencial basada en les dificultats del sistema polític per explicar als ciutadans el sentit de la seva existència com a societat política. De l'altra, una crisi de representació derivada de les dificultats del sistema polític per organitzar la relació entre governants i ciutadans, de tal manera que aquests tinguin un pes decisiu i efectiu en les decisions d'aquells. És a dir, cada vegada resulta més difícil per als governants definir objectius col·lectius que siguin acceptats pel comú i aplegar una majoria de la ciutadania en la consecució d'aquests objectius. Ho impedeixen la manca de credibilitat dels polítics, però també la feblesa cívica dels ciutadans a l'hora de participar en la deliberació política.

Una de les arrels d'aquest malestar és la tendència a la unificació de les elits polítiques, econòmiques i culturals. Aquesta amenaça, que ja assenyalaven els elitistes crítics dels anys 50, como Wright Mills, és anomenada per Pérez Díaz la "triarquia oligàrquica", i li permet argumentar que quan les elits s'uneixen i s'aparten excessivament dels interessos dels governats, es fomenta la subordinació de la societat i s'afebleix el compromís dels seus ciutadans amb els interessos col·lectius. Aquest és el mal de règims com Rússia o Xina, però les democràcies occidentals no són lliures de patir alguns símptomes en menor mesura. Una mostra n'és l'emmirallament per part dels líders polítics, econòmics i creadors d'opinió en els seus propis discursos i en les seves lògiques de càlcul, fins al punt de fer difícilment intel·ligible el fil de l'evolució política i desorientar l'espectador menys compromès amb la realitat. No es tracta de sostenir l'argument demagògic (tan reiterat en aquests anys des de l'anticatalanisme) que les prioritats de la política no coincideixen amb les dels ciutadans. Però sí cal cridar l'atenció sobre la representativitat de les opcions polítiques quan aquestes demanen constantment confiança i esforços a la ciutadania, i a canvi obtenen com a resposta incomprensió i escepticisme per part d'aquesta.

La pèrdua de credibilitat dels polítics està molt vinculada, segons l'autor, al desgast dels "simbolismes borrosos" amb què els governants es comuniquen amb la població.

Dintre d'aquests simbolismes s'hi comprenen els relats, les retòriques, les actituds i les imatges que els polítics utilitzen per legitimar les seves actuacions i mobilitzar els electors. Com a exemple, la idea de “contracte” entre governants i ciutadans per justificar el manteniment del vincle entre uns i altres, o bé la simplificació entre “dreta i esquerra” per organitzar el ventall de posicions ideològiques. En el cas català, el catalanisme com a discurs constitueix un potent simbolisme que en els darrers anys, però, no està resultant prou efectiu com a connector polític entre governants i ciutadans. Els partits reivindiquen un catalanisme del qual molts espectadors ja no encerten a identificar ben bé les metes concretes que proposa. La utilitat d'aquests simbolismes consisteix precisament en simplificar realitats molt més complexes, en fer llegible la política i en facilitar la comunicació entre l'elit política i la massa plural i heterogènia de la ciutadania. Quan això no s'aconsegueix, els ciutadans deixen d'entendre els polítics.

En la seva anàlisi, Pérez Díaz dedica la seva atenció al desgast del simbolisme “dreta/esquerra”. El desdibuixament del contingut substancial de la distinció entre dretes i esquerres deixa al descobert la transcendència de l'ús que se li dona a la distinció en el debat polític. Utilitzada de forma civilitzada, la distinció permet organitzar polítics i ciutadans al voltant de les dues grans identitats, per circumscriure la confrontació política i encabir-la en uns paràmetres previsibles i pacífics. En canvi, utilitzada de forma incivilitzada, la distinció oposa polítics i ciutadans d'una banda i, de l'altra, crea trinxeres que divideixen la societat i alimenta la confrontació, darrera de la qual s'amaga una crua lluita pel poder. Pérez-Díaz alerta de la tradició existent a la política espanyola per utilitzar de forma incívica aquest simbolisme, tal com posa de manifest, per exemple, l'ús de la memòria històrica en els darrers anys.

El risc de confrontació per motiu d'un ús incívic de la divisió entre dretes i esquerres (o de qualsevol altre simbolisme) no és només responsabilitat dels actors polítics. Els ciutadans també hi tenen un paper important, perquè en definitiva són ells qui acceptaran o no els relats que legitimaran les postures polítiques dels partits. Per aquest motiu, Pérez-Díaz atorga gran importància a les competències cíviques dels ciutadans, com la prudència, la confiança social o l'equanimitat en el judici polític. Es tracta de competències que s'adquireixen amb l'educació cívica i es reforcen a partir de la interacció entre individus. El contacte i la comunicació entre individus és bàsic, per tal d'*educar* els ciutadans en la complexitat de la vida social, acostumar-los a seleccionar i encara els problemes (i no limitar-se a una estèril actitud de protesta genèrica) i a adoptar una actitud pragmàtica per resoldre'ls.

És en aquest sentit que Pérez-Díaz proposa la proliferació en la societat civil dels “mercats entesos com a converses” entre individus i institucions, xarxes socials on els individus puguin comunicar-se, deliberar i intercanviar informació, sense arribar a un punt d'equilibri perquè “tots els equilibris són sempre dubtosos i efímers”. Són, per tant, mercats on els ciutadans estableixen mínims comuns denominadors per integrar la màxima pluralitat, dins d'un ordre de valors diversos ordenats al voltant de la llibertat individual com a valor absolut.

La lectura del llibre de Víctor Pérez-Díaz planteja un doble repte, per a ciutadans i actors polítics. Als ciutadans en possessió d'algunes certes polítiques els obliga a qüestionar-se els continguts d'aquestes certes, especialment quan s'erigeixen sobre dogmes ideològics indiscutibles. Als actors polítics, i en particular als governants, els recorda que qualsevol aproximació paternalista al problema del malestar de la democràcia i de la desafecció ciutadana acostuma a ocultar, en el rerafons, la pròpia insatisfacció del polític envers una ciutadania a la que li costa exercir el mer paper de súbdita. Des d'una perspectiva catalana, aquesta aproximació ofereix una estimulante interpretació del *teatre* polític català dels darrers anys. ■

Primers balanços de la dècada Blair (1997-2007)

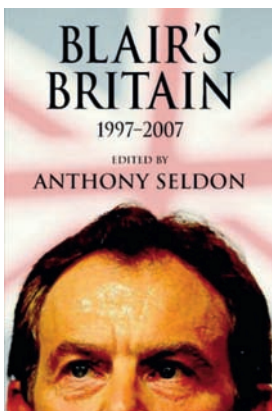
JOAN RODRÍGUEZ

Professor de Ciència Política de la Universitat Autònoma de Barcelona

Blair's Britain

Anthony Seldon

Cambridge: Cambridge University Press, 2008

Hi ha costums de la política anglosaxona que susciten l'enveja dels qui les contemplem com a espectadors forans. Una d'elles és l'escrutini constant que en fan analistes i experts, més enllà de les trinxeres de cada partit, sobre l'acció dels governs, amb voluntat de fer balanç per extreure lliçons de cara al futur. Un hàbit de la política nord-americana que s'ha implantat també a Gran Bretanya. S'acaba de publicar a Londres un volum extens, exhaustiu, fenomenal, sobre la dècada de govern de Tony Blair, en què es fa un balanç crític dels diversos aspectes d'aquest període, en el seu vessant estrictament polític i de partit, així com en el desplegament de la seva agenda de govern. Amb la perspectiva de llarg abast que permet la vella democràcia britànica.

El personatge s'ho mereix. Tony Blair va representar una referència política per a l'Europa de canvi de segle i, en particular, per a la socialdemocràcia continental. Una referència en ambdós sentits, d'identificació i de rebuig, i amb perspectiva polièdrica: el perfil com a líder, la proposta ideològica, l'ús de la comunicació com a estratègia, el programa de reformes o la posició en l'escena internacional. Des dels ulls externs, la seva aposta per la Tercera Via resultà molt influent, i va esdevenir una font d'inspiració per a una part de l'esquerra europea, i un contramodel per a una altra. En qualsevol cas, la Tercera Via va contribuir a remoure i renovar alguns paradigmes de l'esquerra, tot i que les receptes proposades han restat més subjectes a controvèrsia.

Des dels ulls britànics, el balanç apareix enterbolit en la seva etapa final per la decisió de participar a la guerra d'Iraq, que encara segueix generant elevats costos polítics, socials i econòmics per al país. Tony Blair es va acomiadar de Downing Street deixant a l'empara de la història el judici sobre la seva decisió de recolzar els EEUU en la invasió d'Iraq. Com recorda Seldon, però, el recurs al tribunal de la posteritat ha estat sempre la sortida dels primers ministres que han pres decisions controvertides en política exterior, i en cap cas la història no els ha acabat absolent.

Més enllà d'aquesta de la qüestió d'Iraq, l'època dels governs de Tony Blair deixa un interrogant que recorre i vertebrà tot el llibre: fins a quin punt Blair ha traçat nous camins per a Gran Bretanya? I per què no ha estat capaç d'anar més enllà? En definitiva, quin és el llegat polític real que deixa el líder laborista? El llibre intenta abordar aquesta qüestió amb quatre grans apartats: l'acció política de Blair (al Parlament, a l'Executiu, al partit, en els mitjans de comunicació, en la descentralització, en els municipis), la política econòmica, les polítiques internes (educació, sanitat, transports...) i la política exterior (Iraq, canvi climàtic, política europea...). El resultat és un balanç força ajustat, tot i que forçosament aquest es troba basat en els resultats immediats, observats en els mesos següents a la sortida de Blair del govern britànic.

Durant tota l'obra, emergeix una idea de fons. Blair va arribar al govern en unes condicions òptimes, que pocs predecessors havien tingut la fortuna de trobar-se en l'inici dels seus mandats: un partit aplegat al voltant de la seva figura, una oposició en caiguda lliure i amb una forta crisi d'identitat, un estat de les finances públiques força equilibrat, un panorama internacional amb grans figures en retirada i a l'espera de nous líders mundials, una agenda de polítiques necessitada de reformes... Aquest panorama deparava certament unes expectatives molt exigents, però al mateix temps constituïa una gran oportunitat per a qui aspirava a obtenir una plaça en la història dels grans homes polítics.

El programa del *Labour* va voler estar-ne a l'alçada, amb un catàleg de reformes profundes en el terreny dels serveis socials i en l'administració pública. Tony Blair va saber projectar aquesta imatge amb un discurs de renovació nacional que va connectar amb una gran part de l'electorat. El líder laborista va saber transmetre el missatge a través d'una política de comunicació que en aquells moments va resultar implacable, fet que alguns dels seus crítics més afilats van servir per acusar el nou laborisme de superficial i sense substància. L'electorat no pensava el mateix, i va donar un suport electoral massiu a Blair el 1997 i novament el 2001. D'aquesta manera, el nou laborisme aconseguia l'objectiu d'ampliar les fronteres electorals del partit molt més enllà de les bases tradicionals del partit: joves, classes mitjanes i els sectors socials més dinàmics van entrar en l'espai laborista. Aquesta fou probablement la major contribució de Tony Blair al Partit Laborista, l'ampliació de la base social, que des de feia dècades havia quedat circumscrita als sectors treballadors tradicionals.

És clar que aquesta ampliació va alimentar algunes reaccions crítiques dintre del propi partit. D'una banda, es va retreure la difuminació del discurs tradicional del partit i l'acceptació *blairista* de bona part dels postulats del llegat de Margaret Thatcher, la primera ministra britànica conservadora dels anys 80. Blair, segons aquestes crítiques, havia *dretanitzat* el Partit Laborista. Aquesta impressió no estava mancada d'una part de raó: l'electorat britànic va situar tot aquest temps Blair i el seus ministres més afins molt més centrats ideològicament que el seu partit. Justament això era el que havia ampliat la base electoral del Partit Laborista!

D'altra banda, l'intent de centralitzar la presa de decisions del partit per part del *nucli blairista* va posar de manifest un conflicte latent entre Tony Blair i Gordon Brown, aleshores *Chancellor* del gabinet (ministre d'Economia britànic). Aquest enfrontament Blair-Brown esdevé en gran part del llibre com un factor fonamental per explicar els conflictes interns i les renúncies que va haver d'assumir el primer ministre britànic en la seva política. En realitat, el poder de Blair en el seu gabinet va ser molt més limitat del que la seva projecció internacional ha deixat entreveure. A través de la gestió del pressupost, Brown va controlar el marge d'actuació de la resta de ministeris, molt sovint en competència amb –i fins i tot en detriment de– l'equip del primer ministre. Potser el punt més visible de les restriccions de Blair en el seu propi govern fou la renúncia a l'entrada de Gran Bretanya en l'euro, un compromís entusiasta del líder laborista que va topat de front amb l'actitud més euroescèptica de Brown. En aquests dies de crisi financera, molts se'n alegren d'aquella derrota de Blair a mans de l'actual successor en el càrrec.

Els problemes interns de Blair van augmentar en la seva segona legislatura, coincidint també amb alguns escàndols polítics, que el van privar d'alguns dels seus màxims col·laboradors. Probablement això, i la nova situació mundial sorgida a partir de la tardor de 2001, van portar Blair a implicar-se activament en la política internacional, on ni Brown ni els conflictes de partit li feien ombra. L'entrada en l'espiral del conflicte bèl·lic a Iraq va marcar a partir de 2003 (i en sentit negatiu) la seva etapa final al Govern. En aquest aspecte, però, el judici sobre la seva darrera legislatura resulta ambivalent: si bé la Guerra d'Iraq va monopolitzar gran part de les energies polítiques del govern de Blair, aquesta també va tapar algunes de les iniciatives de reforma més efectives que Blair va engegar durant el seu mandat i que justifiquen una visió més positiva dels darrers anys de Blair. Com assenyala Seldom en la part final del llibre, el conflicte va permetre mostrar el líder polític en la seva integritat, tal com era, amb els seus millors atributs polítics, i també els pitjors.

Des de la perspectiva de la visió catalana, Tony Blair i la seva etapa política troben alguns elements paral·lels, però sempre imperfectes. Una lectura en busca d'idees que, però, ens suggereixen algunes intuïcions, que mereixerien un desenvolupament posterior.

D'entrada, els nous líders, si volen vèncer, necessiten un cert trencament, una diferenciació distingible per part de la societat, respecte al seu entorn de partit. Tot i que bona part de la seva agenda de reformes venia d'herències anteriors, i en particular del treball realitzat per Gordon Brown, Tony Blair va saber distanciar-se del Partit Laborista per aconseguir ampliar un electorat que durant prop de 20 anys se n'havia apartat. La seva proposta de *New Labour* va connectar amb nous sectors socials i electorals. I el partit, tot i que reticent, se'n va beneficiar abastament.

D'altra banda, una agenda de reformes polítiques i socials en un context necessitat d'aquestes i amb un partit i un govern compromesos amb aquestes no en són prou garantia. Cal també d'una *correcta administració de la petita política*: la bona gestió de les diferències i divisions internes en el partit i en el gabinet, un aprofitament intel·ligent de l'herència dels governs anteriors i un grup humà solvent, amb bons ministres. Els errors de Blair en aquests tres aspectes, segons alguns autors del llibre, van impedir bons resultats durant la primera meitat del seu govern. Per contra, l'encert en la política de nomenaments, la millora en les relacions amb Brown i la recuperació de projectes ja iniciats va permetre Blair obtenir un balanç molt més profitós en els darrers anys, malgrat l'ombra persistent del conflicte d'Iraq.

Finalment, els anys Blair ens han mostrat un cop més una llei ineluctable dels lideratges polítics: tots els grans líders polítics es mantenen al capdavant fins que esdevenen un llast per al seu partit o per als seus electors. No se'n coneixen excepcions. El llibre tampoc no en dona. ■

Treballem per viure

JOAN MIQUEL PIQUÉ ABADAL

Economista

Treball i Valors, el significat del treball avui a Catalunya

Carlos Obeso
Barcelona: Barcino, 2008

A *Treball i Valors, el significat del treball avui a Catalunya*, Carlos Obeso analitza els canvis que s'estan produint en l'economia i el mercat de treball, i com aquests es relacionen tant amb l'actitud de les persones envers la feina, com amb la posició que aquesta ocupa a les nostres vides. Aquesta reflexió es publica en el marc de la col·lecció *Observatori dels Valors*, una iniciativa de la Fundació Lluís Carulla i la Càtedra LideratgeS i Governança Democràtica d'ESADE.

El primer dels molts encerts d'aquest llibre és el doble plantejament que l'autor exposa gairebé com una declaració de principis: el primer, que els canvis profunds succeeixen molt lentament, i per tant no els veiem fins que no estan molt avançats; i el segon, que la nostra societat és cada vegada més complexa, i per tant és pràcticament impossible que una sola pauta expliqui el comportament de tota la població.

A partir d'aquests fonaments s'aborda una revisió del que ha suposat el treball al llarg de la història moderna, sobretot des de la Revolució Industrial. En termes econòmics i socials, l'estructura fabril situava el treball en el centre mateix de la vida, consolidant una estructura rígida i paternalista, com s'encarregaven d'alliçonar de manera sistemàtica les institucions socials més fortes (la família, l'escola i l'església). Al llarg dels segles XIX i XX, el més important era la l'expansió del capitalisme i l'extensió d'un model econòmic basat en la producció de béns, i per tant la identitat de les persones es construïa a partir de la seva posició en relació a aquesta estructura. A Catalunya, aquests

valors comencen a arribar al segle XIX, i es van reforçant durant el segle XX al llarg de dècades de creixement industrial, sobretot en el anys 60 i 70. En aquesta cultura, el lleure no era una part de la vida de la majoria, sinó la manera de viure d'una part molt petita de la població, d'aquells que no els calia treballar.

Però avui, per diverses raons econòmiques i socials, la situació ha canviat notablement: el paradigma econòmic neoliberal sorgit als anys 80 va entendre el benefici com la pedra angular del capitalisme, i així va provocar canvis molt profunds (potser fins imprevistos o indesitjats pels seus mateixos impulsors): el capital busca en tot moment el màxim rendiment en el menor temps possible, oblidant la fidelitat i la qualitat, instaurant la incertesa i descuidant l'estabilitat. I naturalment, això es transmet també a les persones, que, com un mirall, comencen a adoptar valors com l'individualisme, i deixen de ser fidels a les empreses on treballen a no ser que se'ls ofereixin contrapartides. Paral·lelament, la continuïtat de l'expansió industrial només és possible mitjançant la generalització massiva del consum, que es converteix en una part imprescindible i indèstria de la producció. D'aquesta manera es configura una societat on les institucions transmissores de valors perden importància (o no tenen del tot clar quins valors han de transmetre); en què l'empresa ja no és fidel a les persones; i en la qual, per tant, les persones ja no tenen el treball com a únic signe d'identitat, sinó com un més, que ha de conviure amb altres rols, com el de consumidor, el desenvolupament professional individual (fins ara no està a gran escala); o el d'un encaix social i personal fora de l'àmbit laboral (l'aparició d'una vida personal totalment deslligada de l'entorn laboral). Quina és la conclusió en termes del valor del treball? Que aquest perd intensitat emocional. Tal com s'exposa en el llibre, el treball continua sent important, però és un factor aïllat entre

NOVETAT EDITORIAL

OBRA POLÍTICA Rafael Campalans

Amb motiu del 75è aniversari de la mort de Rafael Campalans (Barcelona, 1887 - Torredembarra, 1933), la Fundació Rafael Campalans publica en un sol volum la totalitat de la seva obra política.

OBRA POLÍTICA aplega els opuscles *El socialisme i el problema de Catalunya* (1923) i *Als joves. Paraules d'un socialista als estudiants de Catalunya* (1931), i els llibres *Hacia la España de todos. Palabras castellanas de un diputado por Catalunya* (1932) i *Política vol dir pedagogia* (1933).

Completa el volum els articles, també de temàtica política, que Rafael Campalans publicà, la majoria a *Justícia Social*, entre 1920 i 1933, i no reunits per l'autor en format llibre.

altres aspectes importants de la vida, com poden ser les relacions familiars o els amics. I en aquest sentit, la progressiva laïcitat de la societat catalana també implica que el treball ja no és un deure envers els altres i envers la societat, i per això ja no s'exerceix només perquè se suposi que és una obligació. En definitiva, aquest nou paradigma queda reflectit en un clar exemple: si els toqués a la loteria una quantitat prou important com per deixar de treballar, pocs catalans ho farien, però la majoria canviaria de feina.

D'altra banda, un dels missatges més importants que ens aporta aquesta anàlisi és que la majoria d'empreses no tenen les seves estructures preparades per aquest canvi de valors. Els treballadors ja no són sensibles ni a models autoritaris, ni a models de compromís, ni a grans reptes col·lectius, sinó que responen a motivacions individuals, encara que siguin encaixades en equips o projectes. En la societat del coneixement a la que ja estem abocats, la fidelitat esdevé simbiosi, les ordres esdevenen pactes, i les organitzacions són sumes temporals de voluntats.

Probablement, per ara tots aquests canvis només són aplicables a les economies occidentals, a aquelles que hem assolit un nivell de desenvolupament suficient com per plantejar-nos que hi ha vida (social i personal) fora del treball, i on els valors tradicionals s'han transformat prou com perquè es pugui posar en qüestió el deure social de treballar. Tot i que s'aborda de manera colateral, seria interessant poder aprofundir aquesta mateixa anàlisi en les diverses cultures de les economies emergents (Xina, Índia, Rússia, Brasil...) per tenir el contrast amb la nostra realitat, per ajudar a explicar-la millor i tenir més elements per preveure cap on anem estructuralment, quins són aquells canvis profunds que encara no veiem.

En tot cas, però, no hem d'oblidar que el nostre subconscient individual i col·lectiu encara té gravades moltes idees en relació al treball, com per exemple que, tal com diu el llibre, "la glòria eterna, en qualsevol religió, és un indret on no es treballa". ■

